

H. Džejms Bergvin, *Imperija na Jadranu, Musolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941–1943*. Beograd: Službeni glasnik, 2007, 275 str.

Historiji nije cilj da oslobađa krivnje, niti da osuđuje, a još manje da prešućuje ono što bi moglo biti neugodno i bolno. Njena zadaća je da pomoću naučne obrade arhivske građe i interpretacije činjenica dođe do objektivnih sudova o prošlosti i da doprinese boljem razumijevanju onoga što se dogodilo. Upravo je to pokušao postići američki profesor H. Džejms Bergvin (predavač na West Chester University, SAD) u svojoj studiji “*Imperija na Jadranu, Musolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941–1943*”. Striktnom primjenom naučnog aparata upustio se u avanturu rasvjetljavanja burnih dešavanja u italijanskoj okupacionoj zoni na Balkanu (Dalmacija, Hercegovina, Crna Gora), nastojeći pri tome, izbjeći zamku osporavanja jednih i odbrane i veličanja drugih.

Takav pristup, rezultirao je knjigom koja omogućava bolje razumijevanje djelovanja fašističke vlasti na Balkanu, njen odnos prema zaraćenim stranama NDH, četnicima, partizanima i civilnom stanovništvu. Upotrebom višestrane arhivske građe, uspio je realnije prikazati međusobne odnose ustanika, kvislinških režima i okupacionih armija. Svojim istraživanjem na vrlo vješt način daje živu sliku pohlepe i arogancije italijanske fašističke vlasti, kao imperijalne sile, u njenom strijemljenju ka proširenju svog životnog prostora – Spazio Vitale.

Bergvin čitatelja postepeno upoznaje sa pokušajima fašističke vlasti da Musolinijevu megalomansku ideju o teritorijalnom proširenju Italije na drugu stranu jadranske obale i stvaranju većeg životnog prostora za Italijane, pretvori u stvarnost. Dućeove ambicije o širenju italijanskog Spacio Vitale engleski historičar Denis Mack Smith nazvao je *Musolinijevo rimsko carstvo*. I D. Mack Smith se bavio italijanskom prošlošću i razvitkom, ciljevima i rezultatima fašizma u Italiji. U svom kapitalnom djelu¹ ne prikazuje detaljnije italijansko osvajanje Jugoslavije, već svoju istraživačku snagu usmjerava na rasvjetljavanje fašističkih poduhvata u Africi, Albaniji i Grčkoj. Kako se Bergvinova studija bavi samo jednim fragmentom italijanskog imperi-

¹ Denis Mack Smith, *Musolinijevo rimsko carstvo*. Zagreb: Globus, 1980.

jalizma, obje knjige možemo smatrati komplementarnim u stvaranju slike o rađanju i krahu Musolinijevih imperijalnih fiks ideja.

Knjiga *“Imperija na Jadranu, Musolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941-1943”* načinjena je na osnovu bogate arhivske građe italijanske, njemačke, partizanske, četničke i ustaške provenijencije uz obilato korištenje literature, uglavnom one, objavljene na engleskom i italijanskom jeziku dakle, stranih autora, te nekoliko naslova sa slavenskog govornog područja.

Studija hronološki počinje s Pariškom mirovnom konferencijom, prateći dalje razvoj Musolinijevih megalomanskih ideja o teritorijalnom proširenju Italije odnosno italijanskog Spazio Vitale pa do pada fašističke Italije septembra 1943. godine. Sadržaj knjige smješten je na 275 stranica odnosno u devet poglavlja.

U prvom poglavlju (str. 21-35) *Italijanska ambicija prema Jugoslaviji 1918-1940* autor nas upoznaje sa dešavanjima koja su prethodila uspostavljanju italijanske okupacije na Balkanu. On uredno bilježi sve ugovore koje su dvije vlade, italijanska i jugoslovenska sklopile u međuratnom periodu (1920-1941). Redom spominje Ralpski ugovor (1920), kojim se uspostavlja italijanski suverenitet nad Zadrom, Rimski ugovor (1925.) kojim je potvrđeno italijansko zaposjedanje Rijeke, te Ne-tunsku konvenciju koja reguliše pravo Italijana koji su živjeli u Dalmaciji. Kako Italija nije dobila sve što joj je bilo obećano Londonskim ugovorom iz 1915. godine, društvena klima postajala je napetija. Osjećajući se otuđenim od italijanskih dojučerašnjih ratnih saveznika, Musolini prijateljstvo traži kod poraženih iz Prvog svjetskog rata te se povezuje s VMRO-om i ustaškim pokretom, a sve u skladu s njegovom ambicijom širenja italijanskog Spacio Vitale na račun Jugoslavije. O nagovještaju ostvarivanja Musolinijevog imperijalnog sna Bergvin piše u narednom poglavlju, *Rasparčavanje Jugoslavije* (str. 35-57). Nakon trodnevnog članstva Jugoslavije u Trojnom paktu i njenog istupanja iz tog saveza, uslijedio je nacističko-fašistički napad na zemlju. Svega jedanaest dana bilo je dovoljno da se Jugoslavija politički i vojno porazi, što je širom otvorilo vrata ka njenoj podjeli. Italiji je dodijeljena Dalmacija, Crna Gora, dijelovi Hrvatske i Hercegovine. Uspostavljena je NDH na čelu sa Antom Pavelićem koji je tobože trebao štiti italijanske interese. Kako bi izbjegao da postane italijanski poslušnik, Pavelić je Berlinu prepustio niz ekonomskih povlastica. U ovom poglavlju autor pažnju posvećuje i sudbini Slovenije koja nije postala marionetska država kao Hrvatska već je bila italijanska provincija i teritorijalno osakaćenoj Crnoj Gori nad kojom je uspostavljen protektorat. Treće poglavlje knjige (str. 57-85) *Etničko čišćenje u Hrvatskoj* rasvjetljava zločinački odnos ustaške vlasti prema Jevrejima, Romima i Srbima. H. Dž. Bergvin spominje i sve društvene grupe koje su podržavale režim (niži srednji sloj, franjevački red i Hrvatska katolička crkva) ali i one koji su jasno bili protiv vladajuće klike (gornji gradski sloj – finansijeri, industrijalci i obični radnici).

Reakcija srpskog naroda ubrzo je uslijedila u vidu ustanka. O neophodnoj pacifikaciji italijanske okupacione zone govori se u narednom poglavlju, *Pax Romana* (str. 85-119). Smatralo se da će proglašenje nezavisne i suverene Crne Gore kao ustavne monarhije, značiti i ustpostavu mira. Narodu nije smetalo što je zemlja de facto i dalje bila pod italijanskim protektoratom, ali je njeno teritorijalno komadanje izazvalo mase na ustanak (13. jula). Italijanska ljudska i oružana nadmoćnost ugušile su ustanak te je sva vojna i civilna vlast predata guverneru, generalu Pirciju Birioli. Time je farsa zvana crnogorska “nezavisnost” okončana. Slovenija je zvanično pripojena Italiji 3. maja 1941. godine. Iako politički zavisna od Rima, ona je ipak uživala administrativnu, kulturnu i finansijsku autonomiju.

U poglavlju *Prijatelji i neprijatelji* (str. 119-151) autor piše o odnosima Italijana prema svojim saveznicima i protivnicima na Balkanu. Otvoreno neprijateljstvo prema partizanima tokom 1942. godine rezultiralo je njihovim protjerivanjem iz Hercegovine, Istočne Bosne i Crne Gore, a potpisivanjem sporazuma od 19. juna 1942. godine Italijani su nagovijestili svoje povlačenje iz Druge i Treće zone. Ovim činom Italija se oprostila od protektorata nad Hrvatskom. U poglavlju je također riječ i o saradnji Italijana sa njihovim stvarnim saveznikom, četnicima. O odnosu sa četnicima njihovoj saradnji i planovima govori se i u šestom poglavlju *Četnici, Jevreji i partizani* (str. 151-173). Poglavlje je posvećeno i jednom najsvjetlijem primjeru humanosti italijanskih vojnika: pružanju utočišta Jevrejima odbjeglih ispred njemačkih odreda smrti. Autor piše i o kretanju partizana prema Bihaću, a njihovu dalju sudbinu prati i u narednom poglavlju. Poglavlje *Operacija Weiss* (str. 173-195) rasvjetljava vojnu operaciju smišljenu s ciljem da nanese smrtni udarac partizanskim i četničkim snagama. Postotak realizacije plana nije bio zadovoljavajući te su Nijemci, da bi očistili posljednja gnijezda pobunjenika, osmislili operaciju Schwartz. O operaciji Schwartz autor piše u osmom poglavlju *Kraj sna o Spacio Vitale* (str. 197-221). Cilj operacije uništenje preostalih partizanskih jedinica, četnika i njihovog štaba u Crnoj Gori te zarobljavanje Draže Mihailovića nije ostvaren. Rasulo četničkog pokreta bilo je na vidiku. Britanska vlada je prijetila da će ga prepustiti sudbini ukoliko ne uspostavi saradnju s partizanima. Rim je zauzeo zvaničan stav o razoružanju četnika, ali na terenu, italijanske komande zanemaruju ovu naredbu. Italijanska vlada ukinula je položaj guvernera Dalmacije, čime je u potpunosti vlast u provinciji prepuštena vojsci. Posljednje poglavlje knjige *Italijanski sumrak bogova (Götterdämmerung) u Jugoslaviji* (str. 221-261) pored rekapituliranja dešavanja i odnosa zaraćenih snaga na Balkanu u ovom turbulentnom historijskom razdoblju, autor sažeto prikazuje posljedice septembarskih previranja u Rimu i prestanak italijanske okupacije na Balkanu.

Džejs Bergvin kao stranac koji se bavi italijanskom prošlošću² korektno je prezentirao hroniku italijanske vlasti na Balkanu 1941-1943, odnosno njen odnos prema zaraćenim stranama i nemoćnom civilnom stanovništvu. Ova knjiga je autorov doprinos rasvjetljenju tih odnosa, data iz malo drugačije perspektive, koja međutim ne oslobađa odgovornosti ni jednog učesnika događaja ali koja pod jače svjetlo stavlja komandu Druge armije (Druga armija je upravljala italijanskim snagama na Balkanu).

Od standardne metodološke opreme knjiga posjeduje index imena, popis izvora i literature, bilješke o izvorima, predgovor i skraćenice koje olakšavaju čitanje arhivskih jedinica. Izostavljen je zaključak kojeg može nadomjestiti posljednji naslov u knjizi (Kraj Musolinijevog stvaranja carstva) te biografija autora, neophodna budući da je istraživač poprilično nepoznat u historiografijama balkanskih naroda.

Bibliografija je razvrstana u nekoliko preglednih grupa (arhivski materijali, objavljena građa, odabrana bibliografija) koje olakšavaju i pojednostavljaju proučavanje i shvatanje niza prikazanih događaja. U pogledu grafičke opremljenosti knjiga je krajnje skromna. "Obogaćena" je sa nekoliko fotografija glavnih aktera navedenih događaja i slikama strijeljanja, te sa četiri šturo karte s legendom na italijanskom jeziku. Knjizi nedostaju faksimili dokumenata veoma poželjni ovakvim naučnim studijama.

Bergvinovo proučavanje obimne arhivske građe i literature rezultiralo je prvom studijom o političkom i vojnom porazu Italije na Balkanu. Studija je vrlo značajna ne samo zbog obilja novih do sada nepoznatih ili manje poznatih podataka o fašističkoj vlasti u Dalmaciji, Crnoj Gori, Sloveniji nego i zbog važnosti koje ima svako kritičko osvjetljavanje uloge fašizma u historiji balkanskih naroda. ■

Sanja Gladanac

² H. James Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period 1918–1940; The Legend of the Mutilated Victory: Italy, the Great War, and the Paris Peace Conference, 1915–1919.*
